

HUKUK DİLİNDE HARP ESİRLERİ

Ahmet ÖZDEMİR

Eski çağlarda yenilenlerin hak iddia ettiklerini söylemek biraz zordur. Bu meşhur "Yenilenlerin vay haline!" (vae victis) düsturunun ifade ettiği bir durumdur. Bu zamanda harp esirleri öldürülmüş veya satılmış olabilirler. Çünkü kuvvetliler haklı görülüyorlardı. Kabileler, ortak bir şehir hayatı kurmuşlardır. Bir taraftan da ferdi mülkiyet duygusu gelişmiştir. Harp esirlerinin köle haline getirilmesi zamanla isyanların doğmasına da sebep olmuştur. Aydınların ortaya attığı fikirler (Meselâ Fransız ihtilalinde olduğu gibi) geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Zayıflar birleşerek kuvvetlilerin karşısına dikilmişlerdir. Artık yenen taraf, yenilenden her istediğini elde edemeyecektir.

Kölelik müessesesi İslam dininin gelişi ile Arap yarımadasında bir takım değişikliklere uğramıştır. Meselâ: Hz. Muhammed, öldürülmüş bulunan düşman askerlerinin cesetlerinin dövülmesini ve kılıçtan geçirilmesini yasaklamıştır¹. Esirlerden elbisesiz kalanlar giydirilmiş, askerlerin yemeklerinden yedirilmiştir².

Harplerin çapı arttıkça bu konudaki himayeci düşünce de artmıştır. Bir batılı mütefekkir,³ XVIII. yüzyılda harbi, kuvvetler arasındaki bir münasebet olarak değil, devletler arasındaki bir münasebet olarak kabul etmektedir. Burada şahıslar geçici olarak düşman telakki edilmektedir. Bunun sonucu olarak silahsız hale getirilen bir asker, düşman değil, yaşamak hakkına sahiptir. Bundan anlaşılacağına göre, esirler şahısların meselesi olmaktan çıkmış, devletlerin meselesi haline gelmiştir.

XIX. yüzyıla kadar savaş meydanlarında kalan yaralıların durumu ile ilgili herhangi bir çalışma göze çarpmamaktadır. Solferino

1 Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, İstanbul, 1969, c.I, s. 245.

2 Muhammed Hamidullah, Aynı eser, s. 246. Konu ile ilgili İslam fıkıh ve hadis kitaplarında geniş bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Ahmet Özdemir, Milli Mücadelede Harp Esirleri, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), s. 26-30.

3 Ragıp Doğan Tezgel, Cenevre Sözleşmeleri bakımından harp yaralıları ve hastahaneleri (I. Milli Kızılay Konferansı), Ankara, 1964, s. 4.

Savaşı (1859) nda yaralıların kendi hallerine bırakılmasından dehşete kapılan Cenevreli Henri Dunant ve dört arkadaşı ilk Cenevre Sözleşmesini hazırlamışlardır (1863). Bu sözleşme özellikle yaralıları ilgilendirmiş ve devletleri Milletlerarası Kızılhaç (Müslüman memleketlerde Kızılay vb.) hareketine götürmüştür.⁴

XIX ve XX. yüzyıllarda değişik zamanlarda gözden geçirilmek suretiyle ve hâlen yürürlükte olan iki değişik sözleşmenin ilki 22 Ağustos 1864 tarihini taşımaktadır. Henri Dunant ve arkadaşlarının hazırladıkları 1863 tarihli sözleşme ertesi yıl Cenevre Konvansiyonu olarak kabul edilmiştir. Bu konvansiyonun hükümleri 1899 tarihli La Haye Sulh Konferansı'nda deniz savaşlarına da teşmil edilmiştir. 6 Temmuz 1906 tarihinde 1864 hükümleri tâdil edilmiş ve kara savaşları ile ilgili yeni esaslar benimsenmiştir.⁵ 11 Aralık 1868 tarihli ve bazı öldürücü mermilerin harpte kullanılmasını yasaklayan bir de Petersburg Beyannamesi bulunmaktadır.⁶ Harp esirleri hakkında uygulanacak kaideler, 1907 tarihinde La Haye'de imzalanan ve IV numaralı sözleşmeye eklenen "Kara savaşının kanunları ve âdetleri hakkında yönetmelik" adını taşıyan (LY) bölümünün 4-20. maddelerinde ele alınmıştır. Ancak yine de bu hükümler I. ve II. Dünya savaşlarında yetersiz görülmüştür. 1949 yılında konuya ilişkin 3 numaralı sözleşme (C.3) Cenevre'de imzalanmış ve La Haye esasları da geliştirilmiştir.⁷

Bugün savaşlar sadece düşman tarafları değil, aynı zamanda diğer devletleri de etkisi altına alabilmektedir. Bazan savaşlarda iki devlet değil, birçok devlet karşı karşıya gelebilmektedir. I. ve II. Dünya savaşlarında olduğu gibi. Böyle olunca savaşların sayısı da, çapı da artacaktır. Zarar görecektir insanlar yalnızca askerler değil, sivil halk da olacaktır. Yakın geçmişte milyonlarca insan savaşın zararlarını görmüştür. Acı tecrübeler sonucu harp hukuku doğmuştur. Harp hukuku, harp zamanında esir alınan askeri personel ile işgal edilen bölgelerdeki sivil personelin, asgari de olsa himayesini sağlamak ve harbin zararlı etkilerini azaltma gayesini takip etmek⁸ şeklinde tarff edilebilir.

4 Türk Ansiklopedisi, c. 18, s. 475.

5 Türk Ansiklopedisi, c. 10, s. 177.

6 Türk Ansiklopedisi, c. 18, s. 475.

7 Bu sözleşme T.B.M.Meclisi tarafından 21 Ocak 1953 tarih ve 6020 numaralı kanunla kabul edilmiştir. (Resmi Gazetede neşri, 30 Ocak 1953 tarih ve 8322 sayılı nüshası).

8 Kara Harp Hukuku, İstanbul, 1981, s. 2.

1907 yılında yapılan La Haye Konferansı'nda harp esirleri, meşrû ve silahı alınmış bir düşman olarak kabul edilmiştir. Onlar kendilerini esir eden şahsın değil, düşman devletin esirleriydi.⁹ Halbuki daha önceki asırlarda çok defa esirler birer köle olarak düşünülmüştür.

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde harp esirleri gruplar halinde ele alınmıştır. Bunların durumları geniş şekilde açıklanmıştır. Cenevre Sözleşmesine göre şu insanlar harp esiri sayılmışlardır:

1- Silahlı kuvvetler mensupları (askerler). Milisler ve gönüllü birlikler de silahlı kuvvetler mensupları olarak düşünülmüştür. Bunlar bir bakıma eli silah tutan sivil halktır.

2- Diğer milis mensuplarıyla gönüllü birlikler: Bunlar karşı taraf hesabına çalışan insanlardır. Milislerin veya gönüllü birliklerin aşağıdaki şartları taşımaları gerekmektedir:

- a) Başlarında aslarından sorumlu bir şahıs bulunması,
- b) Sabit ve uzaktan seçilebilir ayırıcı işaretleri bulunması,
- c) Açıkca silah taşımaları,
- d) Hareketlerinde harp kanunlarına ve âdetlerine uymaları.

3- Bağımsızlık iddiasında bulunan silahlı kuvvetler mensupları.

4- Askeri uçakların sivil mürettebatı, harp muharrirleri, işe müteahhitleri, askerin hizmetinde bulunan çalışma birliklerine silahlarıyla refakat eden şahıslar.

5- Ticaret filoları mürettebatıyla sivil havacılık mürettebatı. Bunların anlaşmazlığa dahil taraflardan olması gerekir.

6- İstila kuvvetleriyle mücadele etmek üzere kendiliklerinden silaha sarılan işgal edilmemiş bir ülkenin ahalisi. Bunlar düşmanın yaklaşması üzerine silahlı kuvvetler haline gelememiş insanlardır. Açıkta silah taşımaları ve harp kanunlarına uymaları gerekir.¹⁰

La Haye Sözleşmesinde harp esiri, muharip olup olmamasına göre değerlendirilmiştir.¹¹ Harp halinde bulunan tarafların silahlı

⁹ Muzaffer Kıran, Harp Esirleri, Ankara, 1958, s. 75. La Haye Sözleşmesi, md. 4.20, Cenevre Sözleşmesi, md. 12.

¹⁰ Kara Harp Hukuku, s. 29-30. Cenevre Sözleşmesi, md. 13. Geniş bilgi için bkz. Düstur (Tertip 3), c. 34-183, s. 211-212.

¹¹ La Haye, md. 3. Kara Harp Hukuku, s. 31.

kuvvetleri, muharip ve gayr-ı muhariplerden oluşabilir. Düşmanın ele geçirmesi durumunda, her ikisi de harp esiri olarak işlem görürler.

Kimler harp alanında olmasına ve yakalanmasına rağmen harp esiri sayılmıyordu? Cenevre Sözleşmesinde bu durum da açıklığa kavuşturulmuştur. Sadece hastalıkların önlenmesi, yaralı ve hastaların araştırılması, kaldırılması, nakli veya tedavisi ile görevlendirilen personel, sıhhiye birlikleri, silahlı kuvvetlere bağlı imam ve rahipler harp esiri sayılmayacak, her yerde ve her zaman himaye edilecek ve saygı gösterileceklerdir.¹²

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet ve Askeri Ceza kanunlarında ise bu durum şöyle mütelaa edilmiştir.

“Savaş, düşmanın maddi ve manevi bütün kuvvetleri ile yapılır. Düşman memleketi ahalisinin silahsızlarına, bilhassa kadın, çocuk ve ihtiyarlarının canlarına, mallarına, ırzlarına ve namuslarına sarkıntılığın dinen ve kanunen yasak olduğunu her asker daima hatırlamalı ve bu yolda namus ve insanlığı rehber edinmelidir.”¹³ Burada savaşın sınırları çizilmektedir. Kimler savaş dışı tutulacak ve nasıl muamele yapılacak veya bir bakıma silah çekilmeyecek kimseler belirlenmektedir. Esir düşen askerlerin ast ve üstlerine tavır ve davranışları da şöyle belirlenmiştir:

“Esaret halinde askerler rütbe ve mevki itibarıyla daha büyük olan esir düşmüş âmir ve üstlerine eskisi gibi itaat etmeye ve saygı göstermeye, arkadaşları ile güzel geçinerek askeri terbiyeye aykırı hallerden sakınmaya ve hususiyetle milli ve askeri onuru muhafazaya mecburdurlar.”¹⁴

Ele geçirilen esirlerin cezalandırılması ve ast-üst münasebetleri de şöyle açıklanmıştır:

“Harp esirleri bir suç işlerlerse rütbelerine göre bu kanun mucibince cezalandırılırlar. Harp esirleri arasında astlık ve üstlük münasebetleri esaret hali başladıktan sonra geçerli değildir. Bunlar ara-

¹² Cenevre Sözleşmesi, md. 14 (Fasıl I). Ancak bunlara savaşan tarafların ne derece uydukları tartışılabilir.

¹³ T.S.K. İç Hizmet Kanunu, md. 119. Harp ve çeşitleri üzerine çeşitli kitaplar yayınlanmıştır. Bunlar üzerinde durmak konumuzun dışına taşacağından birkaç örnek vermekle yetiniyoruz: Carl von Clausewitz, Harp Üzerine (ter. H. Fahri Çeliker), Ankara, 1986 Antoine Henri Jomini, “Harp sanatının ana hatları”, B.T.T.D., sayı, 21 (Kasım 1986), s. 54-57.

¹⁴ T.S.K., aynı kanun, md. 122.

sında astlık ve üstlük münasebetleri selahiyetli kumandanlar tarafından verilen emirle teessüs edebilir.”¹⁵

Esir olan her askerin kendi silahlı kuvvetlerine ve yurduna yardım etmeyeceğine ve memleketine bırakıldığı halde, düşmana karşı hareket etmeyeceğine dair söz vermesi yine aynı kanunla yasaklanmıştır.¹⁶

Harp esirlerine dini yönden serbestlik tanınmıştır.¹⁷ Cenevre Sözleşmelerine göre, esirler rütbelerine göre işlem görecektir ve hizmetlerine aynı millettendir. Esirleri elinde tutan devlet esirlere maaş avansı¹⁹ da ödeyecektir. Şayet herhangi bir işte çalıştırılırsa, ücretleri maaşlarına ilave olunacaktır.²⁰ Adına gönderilen paraları alabilecektir.

Buraya kadar La Haye ve Cenevre Sözleşmeleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet ve Askeri Ceza Kanunlarında harp ve esirlerin nasıl değerlendirildiklerini görmüş olduk. Diğer bazı ülkelerin konu ile ilgili kanun ve yönetmeliklerini araştırdık. Bunlar yukarıda adlarını verdiğimiz sözleşmeler ışığında ve her ülkenin kendi bünyesine uygun hazırlanmıştır. Bugün harp esirleri konusu devletler hukukunu da geniş ölçüde ilgilendirmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, harp esirleri kendilerini esir eden şahısların malı olmaktan çıkmış, devletler elinde bazı haklara sahip kişiler haline gelmiştir. Esirlerin kapsamına sadece silahlı kuvvetler mensupları değil, aynı zamanda siviller de girmektedir.

15 T.S.K., aynı kanun, md. 158.

16 T.S.K., aynı kanun, md. 121. Harp esirlerinin durumu, devletler hukuku açısından değerlendirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin meseleyi nasıl gördüğü hakkında bkz. Silahlı Kuvvetler İçin Savaş Hukuku Bilgisi, Ankara, 1987 (Genelkurmay Başkanlığı) s. 68-363.

Bugün Türk askerinin esir olması durumunda ne gibi durum alacak, neler yapacak? Örnek olması bakımından-askeri tatbikatlarda uçaklarla da atılan-Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları için esaret kılavuzundan birkaç cümle vermek istiyorum:

“Eğer düşmana yakalanırsam; derhal kaçabilmek için bütün gücümü kullanacak, direnecek, her çabayı harcayacağım. Başka silah arkadaşlarımda kaçmaları içinde yardım edeceğim. Düşmana kaçmamak için söz vermeyeceğim. Düşmanın hiçbir özel muamelesini kabul etmeyecek ve kanmayacağım. Eğer esir olursam, nefsim ve arkadaşlarıma güven ve sadakatimi kaybetmeyeceğim. Arkadaşlarıma zarar verecek herhangi bir eylemde bulunmayacağım, düşmana yararlı olmayacağım. Eğer en kıdemli isem, komuta sorumluluğumu yükleneyeceğim. Eğer en kıdemsiz isem, en kıdemlinin emirlerine itaat edecek ve destekleyeceğim.” (Esaretten Kaçma ve Kurtulma, (K.K.K., ST 21-77) İstanbul, 1964, s. 175).

17 Cenevre Sözleşmesi, md. 33.

18 Cenevre Sözleşmesi, md. 43-44.

19 Cenevre Sözleşmesi, md. 60.

20 Cenevre Sözleşmesi, md. 62.